

چالش‌های فرهنگی حکمرانی اینترنت ایران در پرتو فناوری‌های

نوظهور وب آینده: یک مطالعه مروری

زهرا فضلعلی^۱، سید علی رحمان زاده^۲، ثریا احمدی^۳، فائزه تقی پور^۴

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۰۶/۰۳، تاریخ تایید: ۱۴۰۳/۰۷/۲۲

چکیده

دگرگونی‌های فضای وب طی سالیان اخیر - که موجب شده است اقتدار دولت‌ها به چالش کشیده شود-، مرزهای اقتدار و اداره کشور را تهدید می‌کند. در حالی که فناوری‌های نوین، مانند هر انقلاب تکنولوژیکی، فرصت‌های زیادی را فراهم می‌آورند، چالش‌های بسیاری را نیز به وجود می‌آورند. همانگونه که پیشرفت‌های فناوریانه قبل، بستری را برای تحولات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی فراهم آورده و به منزله پیشرو برای تحولات نظام‌های اجتماعی و فرایند حکمرانی عمل کرده است، در عین حال فناوری‌های نوین وب - که به تعبیری اسلحه‌ای برای نافرمانی مدنی به شمار می‌روند- نیز ابعاد و اثرگذاری‌های گوناگونی دارند که قابل بررسی است. در ایران نه تنها حجم پژوهش‌های سیاست‌گذارانه ارائه شده در حوزه چالش‌های فرهنگی فناوری‌های نوین ارتباطی از کفایت لازم برخوردار نیست، بلکه غالب پژوهش‌های اجتماعی انجام شده در این زمینه ناظر به کاربرد و یا نهایتاً بررسی چالش‌هایی است که در آینده ممکن است با آن روبرو شویم. بسیاری از مطالعات ارائه شده، مسائل مختلفی را به منزله بخشی از مسائل مهم حکمرانی اینترنت آینده بیان می‌کنند: امنیت و حفاظت از داده‌ها؛ حریم خصوصی؛ اعتماد؛ مالکیت داده‌ها؛ هزینه؛ ... اما مطالعه‌ای که به طور خاص پیرامون حوزه‌ی فرهنگ و چالش‌های فرهنگی‌ای که در وب آینده مواجهه با آنها محتمل است، ملاحظه نگردید. نظر به اهمیت و نقش زیربنایی فرهنگ، عمق و وسعت اصول و اهداف فرهنگی نظام، توجه خاص به مقوله مدیریت فرهنگی ضروری می‌نماید. التزام بر این است که در سطح حکمرانی اینترنت در کشور، مسائل موجود در این عرصه بررسی شود تا ما را در شناسایی نقاط قوت و ضعف، فهم دقیق‌تر چالش‌ها، سرمایه‌گذاری همدمندتر برای حل تخصصی آنها، برنامه‌ریزی مناسب و حکمرانی مؤثرتر در این عرصه یاری رساند.

واژگان کلیدی حکمرانی اینترنت ایران، چالش فرهنگی، فناوری‌های نوظهور وب، مطالعه مروری

^۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. zahraafazlali@gmail.com

^۲. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. salirahmanzadeh@yahoo.com

^۳. استادیار، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. soraya.ahmadi@gmail.com

^۴. دانشیار، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، خوراسگان. faezeh.taghipour@gmail.com

حکمرانی جهانی اینترنت در سال‌های اخیر به موضوعی نوظهور و تازه برای بحث میان متخصصان و کارشناسان حوزه‌های مختلف علوم انسانی و فضای مجازی، بدل شده است. در تعریف مفهوم حکمرانی اینترنت، می‌توان به تعریفی که از سوی اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی^۱ (WSIS) ارائه شده است، اشاره کرد: «حکمرانی اینترنت، توسعه و کاربرد اصول هنجارها، قوانین، رویه‌های تصمیم‌گیری و برنامه‌های شکل‌دهنده تکامل استفاده از اینترنت از سوی دولت‌ها، بخش خصوصی و جامعه مدنی، هر یک در نقش خاص خود است» (محمدی، ۱۳۹۹). مجمع حکمرانی اینترنت (IGF) به‌منظور گرد هم‌آیی افراد مختلف و گروه‌های ذینفع تأثیرگذار در آینده اینترنت تشکیل شده است. این انجمن جایگاه حقوقی برای تصمیمات الزام‌آور ندارد، بلکه در طراحی آن تلاش شده است که فارغ از محدودیت‌های موجود ساختارهای رسمی بین‌المللی، محلی برای تبادل نظر آزاد و برابر افراد درباره مسائل اصلی و مهم اینترنت در جهان باشد. این مجمع با تدوین فهرست مسائل و مشکلاتی که باید به آن‌ها پرداخته شود و ارائه راهکار برای آن‌ها، اولویت‌های سیاست‌گذاری را مشخص نموده و دستور جلسات نهادهای تصمیم‌گیر را مشخص می‌کند. مجمع حکمرانی اینترنت مدعی است که با رویکردی پایین به بالا، فرصت مهمی را برای همه فعالان حکمرانی اینترنت فراهم می‌کند تا پیشنهادهای خود برای حل مسائل کلیدی حکمرانی اینترنت مطرح نمایند. شهر کیوتو ژاپن از هشتم تا دوازدهم اکتبر ۲۰۲۳، میزبان هجدهمین و آخرین اجلاس مجمع حکمرانی اینترنت بود که با حدود پنج هزار شرکت‌کننده در هشت محور کلی برگزار شد. شعار این دوره «اینترنت مطلوب ما- توانمندسازی همه مردم» بود و حدود ۳۰۰ نشست در جریان این رویداد بین‌المللی برگزار شد. محورهای اصلی هجدهمین دوره مجمع جهانی حکمرانی اینترنت دربرگیرنده موضوعاتی همچون هوش مصنوعی و فناوری‌های نوظهور، اجتناب از چندپارگی اینترنت، امنیت سایبری، جرائم سایبری، و ایمنی آنلاین، حکمرانی داده و اعتماد، شکاف‌های دیجیتالی و شمول، حکمرانی دیجیتال جهانی و همکاری، حقوق و آزادی‌های بشر و در نهایت پایداری و محیط‌زیست بود.

حکمرانی اینترنت در ایران را میتوان از دو منظر تحلیل کرد: ۱- حکمرانی در فضای مجازی: این حکمرانی فاوا محور است و به تبیین، تنظیم و مدیریت روابط و منافع بازیگران و ذی‌ربطان این فضا می‌پردازد. ۲- حکمرانی ناشی از فضای مجازی: این حکمرانی به تبع آثار فضای مجازی در

1 World Summit on the Information Society

زندگی اجتماعی و نیاز روزافزون مردم به فضای مجازی صورت می پذیرد (فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۲۳ نقل به مضمون). در کشور ما نقطه ایده آل در بحث حکمرانی اینترنت و مدیریت بر فضای مجازی، شبکه ملی اطلاعات است و شورای عالی فضای مجازی نیز در تبیین سند ضرورت الزامات شبکه ملی اطلاعات، دو محور از شش محور این الزامات را به موضوع استقلال و مدیریت فضای مجازی اختصاص داده است. به این معنی که بتوانیم بدون وابستگی به کشورهای دیگر با توسعه زیرساخت‌های فناورانه، این فضا را مدیریت کرده و در بحث حکمرانی داده و صیانت از انتقال داده‌ها به نحوی عمل کنیم که اطلاعات کاربران به خارج از کشور درز پیدا نکند. هم‌راستا با نهادهای بین‌المللی نقش آفرین در سیاست‌گذاری فضای مجازی باید به نهادهای ملی نیز اشاره کرد که در هر کشور بنا بر سیاستهای کلان آن تعیین می‌گردند.

فناوری‌های نوظهور وب به دلیل تحول‌پذیری و قدرت تأثیر فراوانی که در رشد آموزشی، فرهنگی، اقتصادی، امنیت ملی، جهانی شدن و تعدیل مشکلات اطلاع‌رسانی سنتی دارد یکی از پویاترین و بحث‌انگیزترین رشته‌های علوم اجتماعی محسوب می‌شود (جولانی و همکاران، ۱۴۰۲). پیشرفت‌های فناورانه‌ای که در بستروب آینده شکل می‌گیرند، تحولاتی در نظامات اجتماعی حاکم بر جوامع پدید می‌آورند که به تبع نظام، اداره جوامع را نیز تحت تأثیر خود قرار میدهد. جامعه‌ای با ویژگیهای جدید، مدل اداره و حکمرانی جدیدی نیز می‌طلبد تا بتواند پاسخگوی تحولات نظامهای اجتماعی در ابعاد گوناگون آن باشد (فیروزآبادی و همکاران، ۱۳۹۹). توسعه و تکامل نسل‌های مختلف وب جهان‌گستر و پیدایش فناوریهای نوینی مانند هوش مصنوعی موجب شده است پدیده‌هایی شکل بگیرند که یا از توانایی دولت خارج‌اند، مانند استفاده از فناوریهای تمرکززدا و دولت‌گریزی همچون بلاکچین؛ یا به قدری پیچیده‌اند که دولتها به سادگی نمیتوانند پاسخگوی آن مسائل باشند، مانند ارتباطات شبکه‌ای گسترده و حجم داده‌های توزیع‌شده در نسل سوم فضای وب جهان‌گستر. تعاملات انسان‌ها با یکدیگر، حضور اشیاء و سیستم‌های دارای هوش، محو شدن مرز بین دنیای فیزیکی و مجازی و دیگر مفاهیم موجود در وب سه می‌تواند حقیقتاً تجربه زندگی متفاوتی را برای انسان رقم بزند که تمام جنبه‌های فرهنگی، ارتباطی، اجتماعی، سیاسی و... را تحت تأثیر جدی قرار می‌دهد (دناردیس و هکل، ۲۰۱۷). از آنجایی که وب ۳ تصویری برای آینده وب کنونی به شمار می‌آید و نقش کلیدی در دنیای وب دارد، توجه به این تکنولوژی امری مهم و ضروریست. نسل آینده وب در کنار مزایای فراوانی که در وب برای ما فراهم می‌کند چالشهایی را هم به همراه دارد. همانگونه که پیشرفت

های فناوریانه قبل، بستری را برای تحولات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... فراهم کرده و به منزله پیشرانی برای تحولات نظامهای اجتماعی عمل کرده است، اینترنت نسل سوم نیز ابعاد و اثرگذاریهای گوناگونی دارد که نیازمند شناخت و بررسی است. مسائلی همانند حفاظت از داده‌های کاربران، حفظ حریم خصوصی، مقابله با گفتار نفرت‌پراکنانه، مقابله با اظهارات خطرناک و صیانت از آزادی بیان و تنظیم مقررات فعالیت پلتفرم‌های فعالیت‌های اشتراکی و... بخشی از مسائل حکمرانی اینترنت ایران در وب آینده است که ضرورت دارد دولت ایران متناسب با ارزشهای فرهنگی و با نگاهی فراگیر و ژرف برای تنظیم مقررات مرتبط با آنها اقدامات به موقع و مؤثری را انجام دهد (زیبنده، ۱۳۹۹).

در حالی که فناوری‌های نوین، مانند هر انقلاب تکنولوژیکی، فرصت‌های زیادی را فراهم می‌آورند، چالش‌های بسیاری را نیز به وجود می‌آورند. از سویی دیگر می‌دانیم که فرهنگ در هر جامعه موجودیت و هویت آن جامعه را تشکیل می‌دهد. نظر به اهمیت و نقش زیربنایی فرهنگ، عمق و وسعت اصول و اهداف فرهنگی نظام، توجه خاص به مقوله مدیریت فرهنگی ضروری می‌نماید. با گسترش فناوری‌های نوین ارتباطی، چالش‌های فرهنگی متعددی نیز بوجود آمده است که بایستی مورد توجه قرار گیرند. در یک دسته بندی کلی، این چالش‌ها شامل موارد زیر می‌باشند:

۱. اختلاف فرهنگی: فناوری‌های نوین ارتباطی، به دلیل تفاوت‌های فرهنگی و زبانی در جوامع مختلف، می‌تواند منجر به ایجاد اختلافات و سوء تفاهات شود.
۲. محو شدن مرزهای جغرافیایی: اصطلاح جهانی شدن به معنای فروریختن مرزها و فراتر رفتن از مرزهای توافقی جهانی در ابعاد اقتصادی فرهنگی سیاسی و اجتماعی است. در فرایند جهانی شدن ساختارهای محلی به ساختارهای جهانی دگرگون می‌شوند. فرایند جهانی شدن آنقدر دامنه دار است که تمام شئون زندگی بشر را تحت تاثیر قرار داده است تا جایی که برخی از صاحب نظران از آن به عنوان بزرگترین رخداد تاریخ بشری یاد کرده اند. شبکه جهانی اینترنت نیز مرزهای قراردادی جغرافیای کشورها و حیطه حکمرانی آنها را به حاشیه برده است. استفاده روزافزون از زبان بین المللی تصویر در دسترس بودن ابزارهای ترجمه برخط و گسترش تولیدات رسانه ای به زبانهای جامعه هدف پای مداخل کشورها را به قلمر حکمرانی فرهنگی اجتماعی سیاسی اقتصادی و امنیتی یکدیگر گشوده و این مسئله را به پدیده انکارناپذیر تبدیل کرده است.

۳. نابرابری دسترسی: در برخی مناطق، به دلیل کمبود زیرساخت های ارتباطی، دسترسی به فناوری های نوین ارتباطی برای همه مردم ممکن نیست. این موضوع می تواند باعث ایجاد نابرابری های اجتماعی و اقتصادی شود.

۴. افزایش وابستگی: فناوری های نوین ارتباطی، می تواند باعث افزایش وابستگی افراد به آن شود و در برخی موارد، به عنوان بستری برای ایجاد اعتیاد به عناصری مانند بازی های آنلاین و شبکه های اجتماعی عمل کند.

۵. حریم خصوصی: با افزایش استفاده از فناوری های نوین ارتباطی، حفظ حریم خصوصی افراد به چالش کشیده می شود و این موضوع می تواند به دلیل عدم اطمینان افراد از حفظ حریم شخصی، به ایجاد اختلافات و سوء تفاهات منجر شود.

۶. بحران اطلاعاتی: با افزایش استفاده از فناوری های نوین ارتباطی، به دلیل وجود اطلاعات بسیار زیاد در فضای آنلاین، بحران اطلاعاتی نیز به وجود آمده است که می تواند باعث افزایش ترس و نگرانی افراد شود.

۷. انفجار محتوایی: در فضای مجازی عرضه محتوا از تولید به مصرف است و در هم تنیدگی قالبهای تولید و نشر محتواهای فرهنگی و امتزاج محتوا و غالب در نتیجه پدید پلتفرمها باعث به وجود آوردن دیواری شیشه ای میان تولیدکننده و مصرف کننده شده است. به میان آمدن بازیگران جدید در عرصه های تولید محتواهای فرهنگی هنری بر رسانه ای مانند اپراتورهای تلفن همراه و کاربران فضای مجازی موجب چنان گستردگی و حجمی از محتوا در فضای مجازی شده است که دیگر رصد و بررسی این محتواها از دایره توان ابزارهای نظارتی سنتی بیرون است.

علاوه بر موارد مذکور، در زمره ی مهم ترین چالش های فرهنگی مولود فناوری های نوین ارتباطی، می توان به جنگ شناختی اشاره کرد. امروزه جنگ به دلیل ظهور شبکه های اجتماعی و پیشرفتهای فناوری که امکان توزیع اطلاعات زیادی را بین میلیاردها نفر در عرض چند دقیقه فراهم کرده به تهدیدی اجتماعی و ایدئولوژیک تبدیل شده است. جنگ شناختی به عنوان یکی از زیرشاخه های عملیات روانی امروزه یکی از اصلی ترین حوزه هایی است که کشورهای غربی از آن برای در هم شکستن روحیه و اراده کشورهای مستقل استفاده می کنند. ذهن انسان اصلی ترین میدان نبرد است. در این میدان از تیر تفنگ تانک و موشک خبری نیست. خبر و تحلیل گزارش چون فشنگ عمل می کنند. همچنین باید روی بار معنایی هر کلمه که با اعصاب و روان و مغز حریف سروکار دارد، کار کرد. لذا در جنگ شناختی آنچه مطرح است، طراحی پیام و

اثرگذاری آن در حوزه سیاسی اجتماعی فرهنگی و حتی نظامی است که حرف اول را می زند (عراقی، ۱۴۰۱). عملیات نظامی به دلیل پرهزینه بودن خسارات اقتصادی و زیربنایی گزینه مورد ترجیح بسیاری از دولت ها نیست، در عوض روش های نرم بدون تحمیل هزینه های هنگفت قابلیت اثرگذاری بیشتری دارد. استفاده از تکنیکهای جنگ شناختی به خصوص توسط دولت ایالات متحده آمریکا سابقه ای طولانی دارد. به عنوان مثال در دهه ۱۹۷۰ و در بحبوحه جنگ سرد میان شوروی سابق و آمریکا یکی از وظایف کمیته ای به نام «کمیته خطرات فعلی» به زانو درآوردن دشمن از طریق جنگ نرم و تبلیغات و حمله های رسانه ای بود. بعد از فروپاشی شوروی، فعالیت این کمیته برای مدتی معلق شد؛ اما بعد از حوادث یازده سپتامبر ۲۰۰۱ گروهی از اعضای این کمیته بار دیگر گرد هم آمدند تا همان فعالیتها علیه شوروی را علیه دیگر کشورهای دشمن با آمریکا نظیر چین، روسیه و ایران در پیش بگیرند. در جنگ شناختی همانند جنگ فیزیکی، ابتدا باید طرح و نقش دشمن و نقاط هدف دشمن به خوبی شناخته شود؛ سپس با روش های تبیینی باید به میدان جنگ شناختی وارد شد.

مقام معظم رهبری در باب اهمیت جنگ می فرمایند: امروز جنگ های دنیا، جنگ های ترکیبی است. جنگ سخت، جنگ نرم، جنگ فکری، جنگ فرهنگی، جنگ با سلاحهای گوناگون و جنگ شناختی و امثال اینها با همدیگر مایه تهاجم به یک ملت یا یک کشور است. بازی های جنگ بایستی بتواند همه ی این لایه ها را با شیوه های نو، با شیوه های روزآمد، ان شاء الله تامین کنند (بیانات مقام معظم رهبری در مراسم مشترک دانش آموختگی دانشجویان دانشگاه های افسری، ۱۴۰۱/۰۷/۱۱).

جامعه آنومیک از دیگر چالش های فرهنگی متأثر از فناوری های نوین ارتباطی است که با خود تغییرات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی را به دنبال داشته است. اگر در گذشته تغییرات فرهنگی ناشی از انتقال فرهنگ های مختلف به تدریج و به کندی صورت می پذیرفت، امروزه این تغییرات از طریق اینترنت و خصوصا از طریق فناوری های نوین ارتباطی به سرعت ایجاد می شود و مردم با افکار و عقاید متفاوتی روبرو می شوند که بر تفکرات و باورهایشان اثر می گذارد که همین مسئله به نظر میرسد نوعی آنومی را باعث شده است؛ چراکه حضور اندیشه های متکثر در فضای جامعه باعث ایجاد ارزش های متنوع و متکثری شده است که منجر به کاهش کارایی هنجارهای اجتماعی گشته است که «رابت مرتون» آن را مهم ترین ویژگی یک جامعه آنومیک می داند. آنومی به شرایط اجتماعی گفته می شود که در آن هنجارهای اجتماعی فاقد کارایی

لازم باشند و تأثیر خود را بر رفتار بخش های وسیعی از افراد جامعه از دست بدهند. به عبارت دیگر مرتون مفهوم آنومی را به فشاری اطلاق می کند که وقتی هنجارهای پذیرفته شده با واقعیت اجتماعی در ستیز قرار بگیرند، بر رفتار افراد وارد می آید آنومی در کشورهای در حال توسعه همچون ایران هم به «اقتدار منبع هنجارها» و هم به «تعارض هنجارهای مشروع» که فشارهای متعارض بر فرد وارد می سازد، مربوط می شود. (رهبری، ۱۳۹۷، ص ۱۶).

دیگر چالش فرهنگی که حجم گسترده ای از پژوهش ها را در حوزه مطالعات فناوری های نوظهور و ارتباطات برانگیخته است، رابطه کودکان و نوجوانان با این فناوری هاست. درواقع تأثیر فناوری های نوین بر کودکان و نوجوانان همیشه باعث امیدها و ترس های وسیع تری درباره تغییرات اجتماعی بوده است. این مباحث به طور کلی دو امر را مورد توجه قرار داده اند: اینکه تکنولوژی های نوین ارتباطی با جوانان چه میکنند یا چه تأثیری بر آنان دارند و نیز این که جوانان چه استفاده ای از این فناوری ها می کنند. این پژوهشها طیفی از دیدگاه های مثبت تا منفی را در بر می گیرد (هاشمی زاده و انصاری نسب، ۱۳۹۶، ۸-۶۷). «دراتر» معتقد است رابطه میان جوانان و فناوری های نوظهور مبتنی بر وب دو شکل کلی به خود گرفته است: یکی گفتمان بدبینی فرهنگی و دیگری گفتمان خوش بینی فرهنگی. ارزیابی منفی رابطه بین جوانان وب جهان گستر به ویژه در مشاجرات عمومی به دنبال معرفی فناوریهای نوین رسانه ای دیده میشود. مشاجراتی که در نزدیکی مرز هراس رسانه ای قرار میگیرند. این امر در بسیاری از کارهای پژوهشی درباره سنت تحقیق راجع به تأثیرات رسانه ها دیده می شود که به طور سنتی بر تأثیرات منفی مفروض نمایش صحنه های پورنو و خشونت آمیز در شبکه های اجتماعی مبتنی بر وب متمرکز شده اند. درباره میزان تأثیرگذاری این فضا بر جوانان اتفاق نظر وجود ندارد اما به دلیل هم بستگی میان این یافته ها و نگرانیهای عمومی درباره اثر اینترنت بر کودکان و نوجوانان هنوز در درجه اول اهمیت قرار دارند (Drotner, 2000).

از سوی دیگر، در ذیل گفتمان خوش بینی فرهنگی عنوان می شود که جوانان پیشگامان فرهنگ فناوری های نوظهور ارتباطی هستند. آنان طلایه دار کاوش در فناوریهای ارتباطی هستند و غالباً در بسط شکل های جدیدی از دریافت، نو آورند. درست همان گونه که امروزه تعداد بی شماری از آنان در ساختن رسانه ها از طراحی هوم پیجهای شخصی، وبلاگها، تولید محتوای رسانه ای و امثالهم شرکت دارند. امروزه جوانان اولین نسلی هستند که با کامپیوترها - مهم ترین و گسترده ترین نوع رسانه نوین- بزرگ شده اند و اولین کسانی نیز به شمار می روند

که آنها را در فرهنگ زندگی روزمره شان ادغام کردند(همان، ۱۵۲). همچنین بر خلاف کسانی که شبکه های اجتماعی را به دلیل ضایع ساختن کودکان سرزنش میکنند، مدافعان «نسل دیجیتال» فناوری های نوین را به منزله ی نیروی آزادکننده جوانان، یعنی به منزله ابزاری برای پشت سر نهادن نفوذ محدودکننده والدین بر آنان و نیز به عنوان وسیله ای برای خلق شکل های جدید و مستقلی از ارتباط و جماعت تلقی میکنند. از این منظر، فناوری سبب آفرینش نسلی میشود که گشوده تر، دموکراتیک تر، خلاق تر و نوآورتر از نسل والدینشان هستند (Buckingham, 2008)

چالش فرهنگی فناوری های نوین ارتباطی به طور خاص در حوزه ارتباطات و رسانه، انتشار اخبار جعلی را در بر می گیرد که ضمن تضعیف حس اعتماد و حقیقت میان شهروندان و دولت (در واقع در میان دولت ها) می تواند عمیقاً سیستم حکمرانی جهانی را از بین ببرد. از جمله این پیامدها میتوان به تخریب هویت افراد و سوء استفاده از آن شایعه پراکنی دست کاری در اخبار و از اعتبار خارج کردن آن و همچنین پیامها و شوخی های فریبنده و اخبار و هشدارهای دروغین که در انتها از مخاطب یا گیرنده میخواهند که این خبر را هر چه سریعتر برای دوستان و آشنایان خود ارسال کنند اشاره کرد. به این ترتیب این پیامها که به راحتی و به صورت انبوه توزیع میشوند باعث از کار افتادن شبکه و سرورها یا ایجاد وقفه های طولانی اینترنت میشوند همان چیزی که شاید قصد و غرض ارسال کننده اصلی این پیام به ظاهر هشدار دهنده بوده است (مجیدی، ۱۳۹۰: ۸۲).

از جمله نگرانی های فرهنگی دیگری که در مواجهه با فناوری های نوظهور وب آینده ، به مثابه مرجع دانش و اطلاعات مطرح است، سوگیری های آن در مناسبات جنسیتی، نژادی، ملی و قومی و مانند آن و بازتولید پنهانی مناسبات نابرابر و تبعیض آمیز است. هوش مصنوعی بازتاب کنش ورزی ذهن انسان و الگوریتم هایش است. انسانی که بر روی طیفی به گستردگی جهان و موقعیت های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آن قرار دارد و کاربست گفتمان هایش مواضع ویژه می آفریند و پیوندها و گسست های تازه ایجاد می کند و نمی توان انتظار داشت همه هماهنگ با هم و با موازین معین کار کنند. در کنار همه ی نگرانی هایی که تهاجم تکنولوژی و هوش مصنوعی به همه ی ابعاد زندگی بشر رقم می زند، باید به پنجره های روشنی که رو به آزادی انسان می گشاید نیز نظر داشت. غلبه بر نگران کننده ترین وجه اتوماسیون، یعنی بیکاری جمعی نیز، با سازماندهی نوین زندگی اجتماعی بر مبنای کاهش نقش کار، ممکن می شود. علاوه بر آن بلکه می تواند به

آزاد کردن انرژی انسان برای فعالیت‌های نوینی بینجامد که در عوض فرسودگی جسمانی، اعتلای روح را در پی داشته باشند و هوایی تازه در جان جوامع بدمند؛ مانند آموزش زبان، مطالعه، تشکیل گروه‌های فعالیت هنری و اجتماعی و سفر و تلاش برای اصلاح محیط زیست و رفع ستم‌هایی که بر آن رفته و کشاورزی و امثالهم (محبی، ۱۴۰۲).

از «بحران هویت دیجیتال» به عنوانی یکی از پیامدهای فرهنگی فضای وب آینده یاد می‌شود. در واقع اجتماعات مجازی مبتنی بر وب آینده - بالاخص اجتماعات مبتنی بر متاورس- تهدیدی برای اجتماعات واقعی هستند. در اجتماعات مجازی معمولاً افراد حداقل در یک چیز اشتراک دارند و آن علایق و منافعی است که آنها را دور هم جمع میکند هویت افراد در اجتماعات مجازی هویتی دیجیتال است. عوامل دیگر همچون سرزمین زبان بومی و محلی، کشور، فرهنگ ملی و نژاد، هویت افراد را در اجتماعات مجازی تعیین نمیکنند بلکه منافع مقطعی، محدود و در حوزه موضوعات مختلف افراد را دور هم جمع میکند و هویت آنها را می‌سازد (محمودی، ۱۴۰۱).

همچنین بعنوان نمونه اینترنت اشیاء - یکی از فناوری‌های نوظهور ارتباطی وب- سه در اکثر حوزه‌های فرهنگی، تأثیرات دوگانه‌ای دارد؛ یعنی همزمان که میتواند در یک حوزه، تأثیر مثبتی بگذارد، در همان حوزه، تأثیر منفی (از همان جنس تأثیر مثبت یا متفاوت از آن) نیز میگذارد؛ بنابراین، برخلاف حوزه‌های اقتصادی که اینترنت اشیاء در آن حوزه‌ها فرصت آفرین است، در حوزه‌های فرهنگی هم فرصت آفرین و هم تهدیدزا است و تغییراتی نظیر: که طابق الگوها، اینترنت اشیاء تغییرات زیر را ایجاد کند: تقویت یا تضعیف باورها، ارزشها و مناسک دینی، اعتدال یا تنزل نظامهای باور و ارزشهای فرهنگی، اصلاح یا تغییرات نامطلوب نظام‌های کردار و سبک‌های رفتاری، تغییر بیان‌های شفاهی، تقویت یا تضعیف بیان‌های رفتاری، بهبود یا تهدید شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات انسانی، تقویت یا تهدید نهاد خانواده، اعتلای میراث و تنوع فرهنگی، هنر و رسانه، بهبود یا تضعیف ساختارها و صورت‌های سازمانی اجتماعی، تقویت یا تضعیف نظام آموزش، ارتقاء یا تنزل ساختارهای تصمیم‌گیری، بهبود یا تضعیف ساختار و صورتهای سازمان سیاسی و حکمرانی، بهینه‌سازی نظامهای بهره‌برداری از منابع، تقویت یا تضعیف نظام‌های دانش، خرد، مهارتها و ظرفیتهای بومی اشاره کرد (نصراللهی، ۱۳۹۹).

در عصر تکنولوژی‌های نوین ارتباطی با درهم تنیده شدن گسترده زندگی و فناوری‌های غیربومی تهدیدات نوینی متوجه فرهنگ ملی شده است. فضای اینترنت در حال ساخت محیط

جدید در فضای فرهنگی و هویتی است. تا قبل از عصر شبکه جهان گستر وب، هویت انسان به نژاد، قبیله و عرصه جغرافیایی استوار بود و زیست جهان مشهود و نامشهود در مکان و زمان خاص جغرافیایی فرهنگ را تشکیل می داد. اما با شکل گیری و رشد سریع عرصه اینترنت، مفاهیم عرصه زندگی نیز به سمت تغییر ماهوی گام برداشت. همه چیز از هویت، فرهنگ، حکمرانی، روابط و تعاملات خصوصی و گروهی در حال تغییر است. فناوری به علت ماهیت جذاب و نوآورانه خود بدون توجه به تهدیدهای آشکار و پنهان این فضا، مورد پذیرش عموم قرار می گیرد. این پذیرش عمومی و گسترده موجب بروز چالش های هویتی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در سطح جامعه خواهد شد. در این دوران، رابطه بین امنیت ملی و فضای وب پیچیده و وابسته به زمان و غیرخطی شده است. فناوری های نوین وب در حقیقت قابلیت کنترل افکار و برنامه های فردی، اجتماعی و حاکمیتی را در مکان های متنوع از نظامی و سیاسی تا فرهنگی اجتماعی دارد. قدرت تحت لوای فناوری های نوین وب آینده حضور پررنگ تری در تعاملات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی درون و بین کشورها خواهد داشت. این قدرت هم توانمندی تغییر سبک زندگی و رفتار فردی و جمعی جوامع را دارد و هم قدرت تأثیرگذاری اقتصادی، سیاسی و نظامی بر جوامع را دارد. گرچه این قدرت به ظاهر در اختیار بهره بردار باشد، اما به علت ذات تکنولوژی دیجیتال و ارتباطات جهانی پرسرعت و فناوریهای مرتبط با نسل های جدید وب آینده، صاحبان فناوری های فضای اینترنت این قدرت را در اختیار داشته، مدیریت و برنامه ریزی می کنند (کریمی قهرودی و کیان خواه، ۱۳۹۴). ماهیت اصلی حکمرانی اینترنت در جمهوری اسلامی ایران در تقابل با فرهنگ، اجتماع و سبک زندگی ملهم از تمدن غربی است، این امر به خوبی ضرورت اتخاذ تدابیر و سیاست های آینده پژوهانه در حوزه حکمرانی اینترنت را به خوبی تبیین و مشخص می کند. بسیاری از کارشناسان و فعالان حوزه فناوری اطلاعات معتقدند که عزم کافی برای اعمال پذیرش حاکمیت فضای مجازی در ایران وجود ندارد و مسئولان یک وحدت رویه را برای اعمال پذیرش حاکمیت فضای مجازی دنبال نمی کنند. برای مثال امریکا در حالی نسبت به وضع قوانین برای فعالیت شبکه های اجتماعی اقدام می کند که در کشور ما این شبکه های خارجی بدون هیچ گونه مجوزی فعالیت می کنند و به دلیل نبود حاکمیت سایبری داخلی در کشور، قوانین و مقرراتی نیز برای آن ها متصور نیست.

سیمای کلی مطالعات منتخب

در مورد پیشینه تحقیق و پژوهش هایی که در زمینه حکمرانی اینترنت، فناوری های نوین ارتباطی و سیاستگذاری های این حوزه در قالب پایان نامه و رساله، مقاله و گزارش های معتبر علمی تاکنون منتشر شده است، مورد مطالعه قرار گرفت و مشخص شد که در هر تحقیق به جنبه های مختلف از مفاهیم یاد شده پرداخته شده است که در اینجا به تفکیک، مهم ترین یافته های این پژوهش ها آورده شده است.

سند مهندسی فرهنگی ایران: پیوست نگاری فرهنگی حوزه فاوا پروژه های فناوری اطلاعات و ارتباطات در سالهای اخیر از جمله طرحهای کلان ملی بوده است که به جهت ارتباط نزدیک با زندگی روزمره و تأثیرات شدید فرهنگی و اجتماعی آنها، مورد دغدغه نهادهای فرهنگی و مراجع مذهبی قرار گرفته است (کرم اللهی، کلانتری و وکیلان، ۱۳۹۹). جهت اجرای ماده ۲ قانون برنامه پنجم توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور تا سال ۱۳۹۵ تلاشهای گسترده ای برای تدوین پیوست فرهنگی ارتباطات باندپهن و نیز شبکه ملی اطلاعات انجام و دست کم ۸ مورد پیوست فرهنگی تهیه شد. پیوست نگاری فرهنگی یکی از خط مشی های اصلی مدیریت راهبردی فرهنگ و از ابزارهای اصلی تحقق نقشه مهندسی فرهنگی در کشور است. طبق سند مهندسی فرهنگی، پیوست فرهنگی عبارت از «سندی است مشتمل بر مطالعات کارشناسی، مبین پیش بینی پیامدهای فرهنگی و اعمال الزامات و استانداردهای مربوط در هر نوع طرح، تصمیم و اقدام کلان فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، حقوقی و قضایی متناسب با مقتضیات و شرایط جامعه در چهارچوب نقشه مهندسی فرهنگی کشور» (دبیرخانه شورای انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۲). از سوی دیگر طبق تعریف مصوب شورای عالی در سند «نظام نامه پیوست فرهنگی»، پیوست فرهنگی عبارت از «مجموعه ای است برای شناسایی، اقدام و ارزیابی از آثار و پیامدهای فرهنگی طرحها و فعالیت ها که پس از انجام مطالعات لازم و با استناد به مبانی نظری و اسناد بالادستی به ویژه نقشه مهندسی فرهنگی کشور، متناسب با مقتضیات و شرایط جامعه، ضمن معرفی داده - ستاده یک سیاست اجرایی، طرح یا لایحه، پروژه یا هر فعالیت مهم دیگری با فرهنگ جامعه، با ارائه راهکارهای عملی برای تقویت آثار مثبت و حذف و کاهش پیامدهای مخرب آن در فرهنگ جامعه، راهنمای مجریان فعالیت ها و طرح ها در رعایت راهبردها، اعمال الزامات و استانداردهای مربوط و راهکارها در برنامه ها و اقدامات عملی در اجرای آن فعالیت خواهد بود». در پیوست نگاری فرهنگی، هر اثر مثبت و منفی فرهنگی در اثر تعامل فرهنگ با

نظامات چهارگانه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به عنوان «ارزیابی پیامد فرهنگی» تعریف شده است. (در اینجا پیامدها و تأثیرات در یک معنا به کار رفته است) (رضایی، ۱۳۹۰) ارزیابی پیامدهای فرهنگی از پیش بینی تا بازخوردگیری برای شناسایی پیامدهای خواسته و ناخواسته ناشی از مداخلات انسانی به صورت طرح ها و پروژه ها را دربرمی گیرد. برای این منظور باید تغییر باورها، ارزشها، رفتارها و نمادها در سطوح فردی، خانوادگی، سازمانی و اجتماعی ارزیابی شود. این رویکرد هرچند با رویکرد «ارزیابی تأثیرات اجتماعی» قرابت دارد اما تمایز آن توجه فرهنگی با رویکرد دینی به انسان و جامعه است قلمرو پیوست نگاری فرهنگی عبارت است از هر آنچه در جامعه ویژگی فرهنگی داشته باشد که شامل نظام فرهنگی و نیز ابعاد فرهنگی نظامهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی میشود. یعنی پیوست فرهنگی در زیرنظامهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی فقط به حوزه باورها، ارزشها، دانش ها، الگوهای رفتاری و نمادهای این سه نظام می پردازد (کرم اللهی و همکاران، ۱۳۹۹). در حوزه پیوست نگاری فرهنگی با دو دسته آثار، اسناد و پژوهش مواجه هستیم: یکی پژوهشها و مقالات ناظر به روش شناسی پیوست نگاری فرهنگی است. به طور خاص الگوی تیپ پیوست نگاری فرهنگی است که در سال ۱۳۸۹ و ۱۳۹۰ توسط عبدالعلی رضایی به سفارش دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی تهیه شده است. علاوه بر آن، مجموعه آثار ارائه روش شناسی پیوست نگاری فرهنگی با رویکرد ارزیابی تأثیرات فرهنگی منتشر شده است و برخی از مهمترین آنها عبارتند از کتاب «پیوست فرهنگی از مفهوم تا روش» که به همت سید مجید امامی گردآوری و در سال ۱۳۹۰ منتشر شده است و شامل آثاری از حسن بنیانیان، عبدالعلی رضایی، کیومرث اشتریان، حسین زاهد زاهدانی، محمد فاضلی و ... می باشد. همچنین کتاب «ارزیابی تأثیر فرهنگی (اصول، مبانی و راهنمای عملی پیوست نگاری فرهنگی)» به قلم علیرضا مرادی که در سال ۱۳۹۴ منتشر شده است. دسته دوم اسنادی است که مستقیماً به پیوست نگاری فرهنگی فناوری اطلاعات و ارتباطات پرداخته و در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته اند که عبارتند از: «پروژه ارزیابی تأثیرات فرهنگی فناوری اطلاعات و ارتباطات»، «پیش نویس نقشه مهندسی فرهنگی شرکت خدمات ارتباطی رایتل» (رایتل، ۱۳۹۲)، «پروژه تهیه و تدوین پیوست فرهنگی پروانه اپراتورهای ارتباطات باندپهن پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات» (خاری، ۱۳۹۳)، «سند پیوست فرهنگی و اجتماعی ارتباطات باندپهن مرکز بررسیهای استراتژیک ریاست جمهوری» (مرکز بررسیهای استراتژیک ریاست جمهوری)، «سند پیوست فرهنگی ارتباطات باندپهن سیار کارگروه فرهنگی اجتماعی مرکز ملی

فضای مجازی» (مرکز ملی فضای مجازی، ۱۳۹۳)، «سند پیوست فرهنگی شبکه های ارتباطی کمیسیون عالی ارتقای محتوا» (مرکز ملی فضای مجازی،)، «پیوست فرهنگی اجتماعی شبکه ملی اطلاعات پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات» (جمالی، ۱۳۹۴)، «پایان نامه پیوست فرهنگی شبکه ملی اطلاعات با تأکید بر هویت ملی» (هاشمی، ۱۳۹۵).

در تازه ترین پژوهش صورت گرفته تحت عنوان « بررسی تطبیقی حکمرانی اینترنت در کشورهای پیشرو در فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارائه مدلی مناسب برای الگوی ایرانی- اسلامی پیشرفت»، محمدمهدی فتوره چی در راستای راه اندازی «شبکه ملی اطلاعات (اینترنت)» و مدیریت بر آن به منظور مدیریت مؤثر و مطلوب تر بر فضای مجازی، الگویی به منظور حکمرانی اینترنت با رویکرد بومی و با نگاهی جامع نگرانه و مبتنی بر ارزشهای اسلامی و ایرانی تدوین کرده است. سؤال اصلی این پژوهش این است که شیوه حکمرانی اینترنت در کشورهای پیشرو در فناوری اطلاعات و ارتباطات همچون کانادا، چین، کره جنوبی، مالزی و فرانسه چگونه است و اینکه آیا این کشورها از الگوی خاصی برای حکمرانی اینترنت تبعیت میکنند؟ و در نهایت این مطالعه در پی یافتن و پیشنهاد الگویی مطلوب، متناسب با ارزشها و اصول نظام (مندرج در الگوی ایرانی- اسلامی پیشرفت) و قابل اقتباس در کشور برای همه ذینفعان است. این مطالعه از نظر روش مطالعه، کیفی، از نظر افق زمانی، مقطعی و از نظر هدف، توسعه ای به شمار میآید. برای گردآوری اطلاعات علاوه بر مراجعه به اسناد و مدارک معتبر در پایگاههای علمی و اسنادی، از وبسایتهای معتبر نهادهای اطلاعاتی و ارتباطی و نهادهای مربوطه در کشورهای منتخب بهره گیری شده است. همچنین با توجه به روش کیفی تحقیق، طرح فاقد فرضیه های استنباطی بوده و بنابراین از فنونی هم برای تحلیل داده بهره گیری نشده است. در خاتمه نیز الگویی برای کشور با توجه به مطالعه اسناد بالادستی کشورهای منتخب و تحلیل محتوای ضمنی متون و ادغام مؤلفه های اصلی ارائه شده است. محقق الگوی پیشنهادی برگرفته از مطالعه اسناد فاوای این کشورها و اسناد بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران از جمله الگوی ایرانی- اسلامی پیشرفت را «الگوی تطبیقی» نامگذاری کرده و مدعی است این الگو در سطح کلان قابل طرح و بحث بوده و به ظرفیتهای توأمان فیزیکی و مجازی توجه دارد و بنابراین به منظور هدایت و راهبری امور فضای مجازی در کشور، قابل بهره برداری بوده و ناظر بر تمامی برنامه ها و سیاستهای کلان نظام حکمرانی اینترنت در کشور است.

هومن الوندی در پژوهشی تحت عنوان «مهمترین مسائل شبکه های اجتماعی مجازی در افق ۱۴۰۴ ایران بر مبنای آینده پژوهی مرکز ترند وان (با تأکید بر مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی)»، از موضوع میزان نفوذ و اثرگذاری شبکه های اجتماعی مجازی بر ابعاد مختلف جامعه همگام با توسعه وب ۳ در سال های اخیر، به عنوان یکی از مباحث مهم در سیاست ها و خط مشی های کشورهای مختلف از جمله ایران یاد کرده و معتقد است این توسعه و نفوذ بیش از پیش نسبت به رسانه های سنتی محدودیت های مکانی و زمانی ارتباطات و تعاملات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را درنور دیده است. هدف این مقاله استخراج مهمترین آثار اجتماعی، اقتصادی و سیاسی ناشی از تحولات آتی شبکه های اجتماعی مجازی و دسته بندی آن ها از نظر اهمیت و عدم قطعیت در آینده است. از آنجایی که مراکز آینده پژوهی، مقالات، پایان نامه ها، مصاحبه ها و شبکه تلگرام مهمترین منابع مورد بررسی در مورد موضوع مورد نظر بودند، محقق با استفاده از روش کمی و کیفی و و ابزار فیش برداری به گردآوری مهمترین آثار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی شبکه های اجتماعی مجازی در افق ۱۴۰۴ در ایران پرداخته است. چارچوب نظری تحقیق، احصاء آثار مبتنی بر ترسیم تطورات وب تا سال ۲۰۲۵ از سوی مرکز ترند وان بوده است. یافته ها نشان می دهد که مهمترین مسائل شبکه های اجتماعی مجازی در افق ۱۴۰۴ ایران اینگونه است: در حوزه سیاسی به مسائلی چون میزان مطالبات سیاسی بیشتر- شکل گیری تجمعات سیاسی مجازی- افشاگری و اطلاع از روابط پنهانی و زیرپوستی؛ در حوزه اجتماعی ظهور روابط جدیدی از روابط بین جنسیتی، ظهور هویت دیجیتالی، رشد سرگرمی دیجیتالی از جمله مسائل اصلی پیش رو خواهد بود و در حوزه اقتصادی مسائلی چون رشد کارآفرینی دیجیتال و فرصت های شغلی، ایجاد نیاز کاذب در مشتریان، افزایش تبادلات تجاری اینترنتی و ایجاد فضای رقابت تجاری مهمترین مسائل شناسایی شده می باشد.

آینده پژوهی کیفیت محتوا در فضای مجازی (با تأکید بر اینترنت) در افق ایران ۱۴۰۴، عنوان رساله ای است که محمدمهدی مولایی به رشته تحریر درآورده است. گردآوری داده ها در این پژوهش از طریق چندین دور مصاحبه با کارشناسان، مدیران و متخصصان حوزه های مرتبط و مرور ادبیات موجود اعم از گزارش های بین المللی و ملی، مقالات داخلی و خارجی و مباحث نظری انجام شده است. برای تحلیل داده ها از مجموعه روش های آینده پژوهی استفاده شده است. محقق در قدم نخست و با پویش محیط ۵۱ مقوله اصلی تعیین کننده آینده کیفیت محتوا را شناسایی کرده و آنها را به صورت لایه ای در سطوح نیروهای

کلیدی تعیین‌کننده در محیط محتوا و پیشران‌های کلیدی محیط بیرونی در دو سطح ملی و بین‌المللی در موضوعات شش‌گانه چارچوب «پستل» (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فناورانه، حقوقی و زیست‌محیطی) معرفی کرده است. سپس با استفاده از تحلیل ساختاری تعداد ۱۵ پیشران دارای اهمیت و عدم قطعیت بیشتر متمایز شده تا برای سناریوپردازی از آن‌ها استفاده شود. با دسته‌بندی این پیشران‌ها، تعداد ۴ عدم قطعیت کلیدی برای ساخت سناریوها شناسایی شده: کاربر-فناوری محوری، وضعیت شبکه، توازن قدرت‌های جهانی فضای مجازی و خط‌مشی ایرانی. از ترکیب حالات این عدم قطعیت‌ها ۳۶ سناریوی ممکن ایجاد شده که با بهره‌گیری از روش تحلیل بالانس اثرات متقابل و نرم‌افزار محاسباتی سناریو ویزارد درنهایت ۵ سناریو که دارای بیشترین سازگاری بودند به‌عنوان سناریوهای باورپذیرتر توسط پژوهشگر مشخص گردیدند. این سناریوها با این عناوین نام‌گذاری شده‌اند: نهنگ در اقیانوس، ماهی در آکواریوم، دلفین در خلیج، لاک‌پشت در تشت و قورباغه در برکه. در میان این پنج سناریو، «نهنگ در اقیانوس» با مشارکت خبرگان در چارچوب روش دلفی به‌عنوان آینده مطلوب مشخص شد. درنهایت با استفاده از چارچوب پس‌نگری مسیرهای تحقق آینده مطلوب ارائه شده است.

هدف اصلی پژوهش حجت‌الله نیکی ملکی در پژوهش «طراحی مدل مدیریت شبکه‌های اجتماعی داخلی با رویکرد فرهنگی» ارائه مدلی برای مدیریت شبکه‌های اجتماعی داخلی با رویکرد فرهنگی است. از آنجایی که در زمینه مدیریت شبکه‌های اجتماعی داخلی بصورت کلی و با رویکرد فرهنگی بصورت خاص مدلی وجود ندارد، بنابراین در این پژوهش از روش نظریه پردازی داده بنیاد برای طراحی مدل استفاده شده است. در این پژوهش با ۲۳ نفر از بازیگران اصلی در حوزه شبکه‌های اجتماعی داخلی از جمله مسئولین تصمیم‌گیر در این حوزه، مدیران شبکه‌های اجتماعی، مدیران شرکت‌های تولید محتوا، مدیران شرکت‌های تبلیغاتی در شبکه‌های اجتماعی، اساتید دانشگاه در حوزه فرهنگ و ارتباطات و روحانیون کارشناس فرهنگی مصاحبه صورت گرفته و پس از کدگذاری باز، کدگذاری محوری و نهایتاً کدگذاری گزینشی مدل نهایی استخراج گردید. در این مدل فرهنگ حاکم بر شبکه‌های اجتماعی به عنوان مقوله مرکزی استخراج شد و شرایط علی، مداخله‌گر، زمینه‌ای و استراتژی‌ها و پیامدهای حاصل از اجرای استراتژی‌ها که شناسایی آنها از اهداف فرعی این پژوهش می‌باشند بیان گردیده‌اند. به عقیده محقق، معرفی مقوله فرهنگ شبکه‌های اجتماعی و پرداختن این پژوهش به ابعاد این مقوله از

نوآوری‌های این پژوهش می‌باشد که خود می‌تواند سرفصل مهمی برای تحقیقات آتی پژوهشگران دیگر قرار گیرد.

همچنین، حسن نژاد کاشانی در پژوهش «طراحی نظام مطلوب سیاستگذاری فضای مجازی در ایران با تأکید بر مراحل سیاستگذاری» تلاش کرده تا در زمینه سیاستگذاری فضای مجازی در سطح کلان و حاکمیتی، الگویی عملی و بومی طراحی کند و با پاسخ به این سوال که «در وضع مطلوب (از منظر خبرگان) چه نهادهایی در کدام مرحله از سیاستگذاری و در خصوص کدامیک از اجزاء و عناصر نظام سیاستگذاری فضای مجازی باید به ایفای نقش بپردازند؟» مسیر جدیدی را در مطالعات مربوط به رسانه‌های نوین همچون اینترنت بگشاید. وی در راستای نیل به ارائه پاسخ به سؤال فوق، وضع موجود و مطلوب نهادهای سیاستگذار در حوزه فضای مجازی و نقش هر نهاد در فرایند سیاستگذاری (تدوین، اجرا و ارزیابی سیاست) و فاصله (تفاوت) وضع موجود با وضع مطلوب نهادهای سیاستگذار را مورد مطالعه قرار داده است. در مدل مفهومی سیاستگذاری برای فضای مجازی سه بعد زمینه‌ها (عناصر)، سیاستگذاری فضای مجازی (زیرساختها و استانداردها، امنیت، حقوق انسانی، قانونی، اقتصادی، توسعه، فرهنگی-اجتماعی)، مراحل سیاستگذاری (شامل تدوین، اجرا و ارزیابی سیاست) و نهادهای سیاستگذار (شامل ۱۳ نهاد عضو شورای عالی فضای مجازی) ترسیم شده است. این تحقیق به لحاظ کاربرد از نوع تحقیق کاربردی، به لحاظ هدف از نوع تحقیق اکتشافی-توصیفی، از لحاظ افق زمانی از نوع مقطعی، و به لحاظ شیوه جمع‌آوری داده‌ها در برگیرنده ترکیبی از روشهای کمی و کیفی است. جامعه آماری این تحقیق را کلیه خبرگان و صاحب‌نظران سیاستگذاری فضای مجازی تشکیل میدهند که بالغ بر ۳۰۰ نفر شناسایی شدند. در مرحله مربوط به تحلیل کیفی داده‌های حاصل از نظرات متخصصان در رابطه با وضع موجود و مطلوب سیاستگذاری فضای مجازی، ۲۱ مصاحبه ترتیب داده شد. در مرحله مربوط به تحلیل کمی داده‌های حاصل از پرسشنامه بسته، حجم نمونه بر اساس جامعه مورد مطالعه و با استفاده از جدول مورگان حدود ۱۶۸ نفر تعیین گردید. در این تحقیق در مرحله طراحی مدل مفهومی از روشهای کیفی (مثل مطالعه کتابخانه‌ای و مصاحبه‌های نیمه ساخت یافته) بهره‌برداری شده و یافته‌های آنها با روشهای تحلیل محتوا و گراند تئوری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. همچنین در مرحله آزمون مدل مفهومی از پرسشنامه استفاده شده و یافته‌های آن با آزمونهای کمی آماری (آزمون کروسکال والیس، آزمون رتبه علامت دار ویلکاکسون برای مقایسه مقادیر یک متغیر با یک عدد ثابت و آزمون رتبه

علامتدار ویلکاکسون برای مقایسه دو نمونه وابسته) تحلیل شده است. در پایان، مدلی برای سیاستگذاری فضای مجازی طراحی شده که در این مدل نهادهای سیاستگذار و نقش آنها در مراحل و زمینه های مختلف و همچنین عوامل مداخله گر مؤثر بر فرایند (مراحل) سیاستگذاری فضای مجازی تبیین شده است .

جمع بندی و نتیجه گیری

در عصر تکنولوژی های نوین ارتباطی با درهم تنیده شدن گسترده زندگی و فناوری های غیربومی تهدیدات نوینی متوجه فرهنگ ملی شده است. فضای اینترنت در حال ساخت محیط جدید در فضای فرهنگی و هویتی است. تا قبل از عصر شبکه جهان گستر وب، هویت انسان به نژاد، قبیله و عرصه جغرافیایی استوار بود و زیست جهان مشهود و نامشهود در مکان و زمان خاص جغرافیایی فرهنگ را تشکیل می داد. اما با شکل گیری و رشد سریع عرصه اینترنت، مفاهیم عرصه زندگی نیز به سمت تغییر ماهوی گام برداشت. همه چیز از هویت، فرهنگ، حکمرانی، روابط و تعاملات خصوصی و گروهی در حال تغییر است. فناوری به علت ماهیت جذاب و نوآورانه خود بدون توجه به تهدیدهای آشکار و پنهان این فضا، مورد پذیرش عموم قرار می گیرد. این پذیرش عمومی و گسترده موجب بروز چالش های هویتی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در سطح جامعه خواهد شد. در این دوران، رابطه بین امنیت ملی و فضای وب پیچیده، وابسته به زمان و غیرخطی شده است. فناوری های نوین وب در حقیقت قابلیت کنترل افکار و برنامه های فردی، اجتماعی و حاکمیتی را در مکان های متنوع از نظامی و سیاسی تا فرهنگی اجتماعی دارد. قدرت تحت لوای فناوری های نوین وب آینده حضور پررنگ تری در تعاملات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی درون و بین کشورها خواهد داشت. این قدرت هم توانمندی تغییر سبک زندگی و رفتار فردی و جمعی جوامع را دارد و هم قدرت تأثیرگذاری اقتصادی، سیاسی و نظامی بر جوامع را دارد. گرچه این قدرت به ظاهر در اختیار بهره بردار باشد، اما به علت ذات تکنولوژی دیجیتال و ارتباطات جهانی پرسرعت و فناوریهای مرتبط با نسل های جدید وب آینده، صاحبان فناوری های فضای اینترنت این قدرت را در اختیار داشته، مدیریت و برنامه ریزی می کنند. به طور کلی، بررسی پژوهش ها و مطالعات منتخب در این مقاله حاکی از آن است که تلاش برای شناخت بهتر فناوری های نوین وب می تواند به ما کمک کند تا بتوانیم با این فناوری به بهترین شکل ممکن برخورد و سیاست های قابل قبولی برای حکمرانی اینترنت اتخاذ کنیم. پژوهش های مذکور نشان می دهند که این

فناوری ها می توانند در برخی موارد باعث مشکلاتی شوند. باید توجه داشت که همه این دیدگاه ها قطعی نیستند و برخی از آنها ممکن است به دلیل محدودیت های دیدگاه و نگرش شخصیتی فردی باشند. فناوری های نوین وب عنوان یک فناوری نوین، می تواند به بهبود و ارتقاء حوزه های مختلف، از جمله فرهنگی و اجتماعی کمک کند و برای توسعه و پیشرفت بشریت مفید باشد، مشروط بر اینکه با احترام به ارزش های انسانی رویکرد مناسبی به کار گرفته شود. به بیان دیگر، همانطور که فناوری های نوظهور ارتباطی مبتنی بر وب مزایا و فوایدی دارند، مشکلات و چالش هایی نیز دارند که باید با رویکردی سازنده و همکاری بین مختلف اقشار جامعه، از مزایا و فواید آنها بهره برداری شود و در عین حال، از مشکلات و چالش های آنها پیشگیری شود. تکنولوژی های نوین مبتنی بر وب، بازیگران گهگاهی در رویدادهای فرهنگی نیستند؛ بلکه سازه ای ثابت هستند. فرهنگی که ما در آن زندگی میکنیم بدون نوعی از تکنولوژی ثبت و ضبط وجود ندارد. بنابراین تکنولوژی در دغدغه های تحلیلگران ارتباطات، فرهنگ و رسانه و تاریخ نقش پیرامونی ندارد، بلکه عنصری فراگیر در آن هاست و به طور کوتاه، کل فرهنگ «تکنولوژیک» است. با توجه به اینکه اهمیت بستر وب جهانی و فناوری های نوین آن در سال های آینده همچنان افزایش خواهد یافت، اهمیت ضرورت پرداختن به مسائلی همچون الگوی آتی حکمرانی اینترنت در مواجهه با چالش های فرهنگی وب آینده و بسیاری از موارد جدیدی که هنوز پیش بینی نشده اند، بیش از پیش برجسته خواهد شد.

منابع

- الوندی، هومن، هاشمی، شهناز و مظفری، افسانه. (۱۳۹۹). مهمترین مسائل شبکه های اجتماعی مجازی در افق ۱۴۰۴ ایران بر مبنای آینده پژوهی مرکز ترند وان (با تأکید بر مسائل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی). مطالعات رسانه ای، ۵۷-۳۷.
- بیانات مقام معظم رهبری در مراسم مشترک دانش آموختگی دانشجویان دانشگاه های افسری نیروهای مسلح ۱۴۰۱/۰۷/۱۱
- جمالی، محمدرضا، محقق، نجلا و سمیه منصوریان (۱۳۹۴). تهیه و تدوین پیوست فرهنگی اجتماعی شبکه ملی اطلاعات، تهران: پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات
- جولانی، فرزاد، جعفری نژاد، محمد، طاهریان، رضا و آیدا اقبال دوست (۱۴۰۱). نقش فناوری اطلاعات در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان، اولین همایش بین المللی معلمان برتر و مدارس پیشرو در هزاره سوم، بوشهر

حسن نژاد کاشانی، بهزاد. (۱۳۹۶). طراحی نظام مطلوب سیاست گذاری فضای مجازی در ایران با تاکید بر مراحل سیاست گذاری. رساله دکتری مدیریت رسانه. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه بین المللی امام رضا (ع)

خاری، حمیدرضا و همکاران (۱۳۹۳). تهیه و تدوین پیوست فرهنگی پروانه اپراتورهای ارتباطات باندپهن، تهران: پژوهشگاه ارتباطات و فناوری اطلاعات

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۲). سند نقشه مهندسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تهران

زبینه، حسین. (۱۳۹۹). دستورکار پژوهش درمورد خط مشی در حوزه ی حکمرانی اینترنت اشیا. فصلنامه سیاست نامه علم و فناوری، ۳ (۱۰)، ۳۳-۱۹.

رایتل (۱۳۹۲). پیش نویس نقشه مهندسی فرهنگی شرکت خدمات ارتباطی رایتل، واحد مدیریت فرهنگی، تهران

رضایی، عبدالعلی و مهدی اسلامی (۱۳۹۰). بررسی تاثیرات فرهنگی فناوری اطلاعات و ارتباطات، تهران. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

رهبری، محمد (۱۳۹۷). شبکه های اجتماعی مجازی و آنومی های نوظهور در ایران. تهران: انتشارات کویر. ۹۱ص

کرم اللهی، نعمت الله، کلانتری، عبدالحسین و سید آرش وکیلان. (۱۳۹۹). ارزشیابی پیوست نگاری فرهنگی حوزه فاوا و پیشنهاد روش شناسی برای اصلاح آن. فصل نامه علمی پژوهشی دین و سیاست فرهنگی، شماره ۱۴.

کریمی قهرودی، محمد رضا، کیان خواه، احسان. (۱۳۹۴). چالش آفرینی اینترنت اشیا بر ارکان امنیت ملی کشور. فصلنامه امنیت ملی، شماره ۱۶، ۱۱۰-۸۳

عراقی، عبدالله، بیدگلی، محمد و اصغر رجبی ده برزوئی (۱۴۰۱). واکاوی اهداف جنگ شناختی دشمن و راهکارهای تاب آوری مقابله با آن با تاکید بر آموزه های قرآن. فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، ۴۱ پ (۳۲)، ۱۶۰-۱۴۱

فتوره چی، محمد مهدی. (۱۴۰۱). بررسی تطبیقی حکمرانی اینترنت در کشورهای پیشرو در فناوری اطلاعات و ارتباطات و ارائه مدلی مناسب برای الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت. ارائه شده در دوازدهمین کنفرانس الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت.

فیروزآبادی، سید ابوالحسن، آزادی، جواد، برقی، سید امیررضا و سیدرسول حسینی. (۱۳۹۹). درآمدی بر حکمرانی فضای مجازی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع) و مرکز ملی فضای مجازی.

مجیدی، محسن (۱۳۹۰). درآمدی بر هویت و سیاست در فضای مجازی، افق: فصلنامه تخصصی اداره کل آموزش و پژوهش معاونت سیاسی صدا و سیما، سال هشتم، شماره ۷۱، پاییز و زمستان، شبکه های اجتماعی مجازی، ۶۱-۸۸

محمدی، حافظ (۱۳۹۹). چالش های حکمرانی فضای مجازی و ارائه راهکارها برای جمهوری اسلامی ایران، دومین همایش ملی حکمرانی اسلامی، تهران

محمودی، محسن، صادقی، سالار (۱۴۰۱). متاورس و تاثیر آن بر سبک زندگی. فصلنامه علمی مطالعات حقوقی فضای مجازی، سال اول، شماره دوم

مرکز بررسی های استراتژیک ریاست جمهوری (۱۳۹۳). پیوست فرهنگی و اجتماعی اپراتورهای ارتباطات، تهران

مولایی، محمد مهدی (۱۳۹۷). آینده پژوهی کیفیت محتوا در فضای مجازی (با تاکید بر اینترنت) در افق ایران ۱۴۰۴. رساله دکتری. دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

نصراللهی، محمدصادق، زرودی، علی (۱۳۹۹). پیامدشناسی فرهنگی اینترنت اشیاء. دو فصلنامه علمی دین و ارتباطات، شماره دوم (پیاپی ۵۸)، ۱۶۱-۲۰۱

نیکی ملکی، حجت الله، روشندل اربطانی، طاهر، عبداللهیان، حمید، سلطانی فر، محمد و حسام الدین آشنا (۱۳۹۶). طراحی مدل مدیریت شبکه های اجتماعی داخلی با رویکرد فرهنگی. نشریه علمی پژوهشی مدیریت فردا، ۹۵-۱۱۰

هاشمی، محمدساجد (۱۳۹۵). پیوست فرهنگی شبکه ملی اطلاعات با تأکید بر ابعاد هویتی کاربران، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه امام صادق (ع)

هاشمی زاده، سیدرضا، انصاری نسب، بنیامین (۱۳۹۶). عصر مجازی: تاملی بر کارکردها و رویکردهای جامعه مجازی. تهران: انتشارات تیس، ۲۷۶ص

Alvandi, Hooman, Hashemi, Shahnaaz, and Mozaffari, Afsaneh. (2020). The Most Important Issues of Virtual Social Networks in Iran's 1404 Horizon Based on the Trend One Foresight Center (with a Focus on Political, Social and Economic Issues). Media Studies, 37-57. (In Persian)

Araghi, Bidgoli, Abdullah,, Mohammad and Asghar Rajabi deh Barzuei (1401). Analyzing the goals of the enemy's cognitive war and the resilience strategies to confront it with an emphasis on the teachings of the Quran. Scientific Quarterly of the Studies of the Holy Defense, 41 p (32), 141-160. (In Persian)

Buckingham, David 22008,, "Introducing Identity" in Youth, Identity, and digital Media; Edited by David Buckingham; The John D. and Catherine T. Mac Arthur Foundation Series on Digital Media and Learning. Cambridge, MA: The MIT Press:1-24

Center for Strategic Studies of the Presidency (2014). Cultural and Social Annex of Communication Operators, Tehran. (In Persian)

- DeNardis, L., & Hackl, A. M. (2015). Internet governance by social media platforms. *Telecommunications Policy*, 39(9), 761-770.
- Drotner, Kirsten 2000,, Difference and viv ersity: Trends in Young Danes “Media Uses; Media Culture Society 22; 149.
- Fatourechi, Mohammad Mahdi. (1401). Comparative study of Internet governance in leading countries in information and communication technology and presenting a suitable model for the Iranian-Islamic model of progress. Presented at the Twelfth Conference on the Iranian-Islamic Model of Progress. (In Persian)
- Firoozabadi, Seyyed Abolfazl, Azadi, Javad, Borghei, Seyyed Amirreza, and Seyyed Rasoul Hasannejad Kashani, Behzad. (2017). Designing the Desirable Policy-Making System for Cyberspace in Iran with Emphasis on Policy-Making Stages. Doctoral Dissertation in Media. (In Persian)
- Hashemi, Mohammad Sajjad (2016). Cultural Annex of the National Information Network with an Emphasis on the Identity Dimensions of Users, Master's Thesis, Tehran: Imam Sadeq University (AS). (In Persian)
- Hashemizadeh, Seyed Reza, Ansari nasab, Benyamin (2017). Virtual Age: Reflections on the Functions and Approaches of Virtual Society. Tehran: Tisa Publications, 276 p. (In Persian)
- Hosseini. (2020). An Introduction to Cyberspace Governance, Tehran: Imam Sadiq University (AS) and the National Center for Cyberspace. (In Persian)
- Jamali, Mohammad Reza, Mohagheghi, Najla and Somayeh Mansourian (2015). Preparation and Compilation of the Socio-Cultural Annex of the National Information Network, Tehran: Institute of Communication and Information Technology. (In Persian)
- Joulani, Farzad, Jafari Nejad, Mohammad, Taheryan, Reza and Aida Eghbaldoost (2022). The Role of Information Technology in the Academic Progress of Students, The First International Conference of Outstanding Teachers and Leading Schools in the Third Millennium, Bushehr. (In Persian)
- Karamollahi, Nematollah, Kalantari, Abdolhosein and Seyyed Arash Vakilian. (1399). Evaluation of the cultural inscription in the field of ICT and proposing a methodology for its reform. *Scientific-Research Journal of Religion and Cultural Politics*, No. 14. (In Persian)
- Karimi Ghahroudi, Mohammad Reza, Kiankhah, Ehsan. (1394). The challenge of the Internet of Things on the pillars of the country's national security. *National Security Quarterly*, No. 16, 83-110. (In Persian)
- Khari, Hamidreza et al. (2014). Preparation and Compilation of the Cultural Annex of Broadband Operator Licenses, Tehran: Institute of Communication and Information Technology. (In Persian)
- Mahmoudi, Mohsen, Sadeghi, Salar (2022). Metaverse and its Impact on Lifestyle. *Scientific Quarterly of Virtual Space Legal Studies*, First Year, Second Issue. (In Persian)
- Majidi, Mohsen (2011). An Introduction to Identity and Politics in Cyberspace, *Ofoq: Specialized Quarterly of the Political Deputy of Radio and Television Organization*, Year 8, No. 71, Fall and Winter, Virtual Social Networks, 61-88. (In Persian)
- Management. Faculty of Literature and Humanities. Imam Reza (AS) International University. (In Persian)
- Mohammadi, Hafez (2020). Challenges of Cyberspace Governance and Presenting Solutions for the Islamic Republic of Iran, Second National Conference on Islamic Governance, Tehran. (In Persian)

- Molaei, Mohammad Mehdi. (2018). Foresight of Content Quality in Cyberspace (with emphasis on the Internet) in the Horizon of Iran 1404. Doctoral Dissertation. Faculty of Social Sciences, University of Tehran. (In Persian)
- Nasrollahi, Mohammad Sadegh, Zaroudi, Ali (2020). Cultural Consequences of the Internet of Things. Bi-quarterly Scientific Journal of Religion and Communication, No. 2 (Sequential 58), 161-201. (In Persian)
- Niki Maleki, Hojatollah, Roshandel Arbatani, Taher, Abdollahian, Hamid, Soltanifar, Mohammad, and Hesam al-Din Ashna. (2017). Designing a Cultural-Oriented Model for Managing Domestic Social Networks. Scientific Research Journal of Tomorrow Management, 95-110. (In Persian)
- Rahbari, Mohammad (1397). Virtual social networks and emerging anomies in Iran. Tehran: Kavir Publications. 191 p. (In Persian)
- Rezaei, Abdolali and Mehdi Eslami (1390). Investigating the cultural impacts of information and communication technology, Tehran. Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution. (In Persian)
- Rightel (1392). Draft of the cultural engineering map of Rightel Communication Services Company, Cultural Management Unit, Tehran. (In Persian)
- Secretariat of the Supreme Council of the Cultural Revolution (2013). Document of the Cultural Engineering Roadmap of the Islamic Republic of Iran, Tehran. (In Persian)
- Statements of the Supreme Leader in the joint graduation ceremony of students of the Military Universities of the Armed Forces 11/07/2022. (In Persian)
- Zibandeh, Hossein. (2020). Research Agenda on Policy-Making in the Field of Internet of Things Governance. Science and Technology Policy Quarterly, 3 (10), 19-33. (In Persian)

